

A nemzedék fogalmáról – filozófiai megközelítésben

VERESS KÁROLY

A nemzedékek kérdésével és a nemzedékváltás problémakörével a társadalomban és a kultúrában számos szociológiai, antropológiai, juvenológiai szakmunka foglalkozik. Ezek többnyire konkrét, tudományos szakszerűséggel behatárolt vizsgálódások eredményeit ismertetik, s csak ritkán vállalkoznak általánosabb összefüggések felvázolására, elméleti megvilágítására. Hozzáállásuk alapján úgy tűnhet, hogy kimondottan egy társadalomtudományi problémával állunk szemben.

Mihelyt azonban kilépünk az empirikus megközelítések kereteiből, s a nemzedéki problémának az emberi létezéssel való mélyebb összefüggéseire kérdezzük rá, nyomban felsejlenek a filozófiai vetületei. Azok a jelenkori filozófiai teljesítmények, amelyek középpontba helyezik az emberi létezés és az idő alapvető összefüggéseit, a nemzedéki probléma nyílt vagy hallgatólagos, érintőleges vizsgálatát sem kerülhetik meg. Az emberi létezés időbeni-nemzedéki aspektusát a mélyebb, lényegibb összefüggések szintjén a *filozófiai* elemzés tárhatja fel.

Dolgozatomban ennek csak egy kezdeti mozzanatával, a nemzedék fogalmának néhány filozófiai megközelítésével foglalkozom.

A nemzedék mint tartam

Az „élet” és az „idő” között elsőként Bergson teremt mély, lényegi kapcsolatot a *tartam* fogalmával. Bergson szerint az időnek mint szakadatlanul folyó tartamnak a lényegét nem lehet kívülről megragadni, csupán belülről „átélni”.¹ Az átélt időnek nincsenek pillanatai a szó fizikai értelmében, mivel az időmozzanatok folytonosan egymásba hatolnak, s nem hullanak szét különálló „most”-mozzanatokra. Az időmozzanatok az *emlékezet* tartja össze, s ennek köszönhetően élhetjük át lelkileg egységes folyamatként a múlt időt. Az idő bennünk, de nem a mi közreműködésünk nyomán folyik. Az a tény, hogy valami számunkra az időben létezik, azt jelenti, hogy „tart”, jelen van, mivel emlékezünk rá, s az élmény, amelyet kiváltott, a lelkünkben tovább él, akkor is, amikor maga a jelenség már nem létezik.² A tartam sajátos önmegfigyelés útján, *intuációval* ragadható meg.

Bergson a fizikai idő egyneműségével szemben az átélt idő *különműségét* hangsúlyozza. Az idő struktúrája egységes, s a tartamot lehetetlen felosztani mozzanatokra. Az időnek mint *minőségi* realitásnak a „részei” jellegükben különböznek, mivel más-más élményáramot hordoznak, s az embercsoportok éppúgy mint az egyes emberek különbözőképpen élik át az időt.

Minden életegység (akár az egyes ember, akár egy embercsoport) számára az idő különféleképpen „tart”, mivel más-más „élményáram” jellemzőjeként élik meg azt, s az emlékezetükben más-más elrendeződésben és eltérő mennyiségben vegyülnek el a múlt és a jelen elemei. Így az egyes életegységek egymástól eltérő tartamokként különböznek. Ebben a megközelítésben minden nemzedék voltaképpen egy sajátos *konkrét tartam*, amely különbözik a más nemzedékektől mint más sajátos tartamoktól. Külsődleges, empirikus megközelítésben ez azt jelenti, hogy egy nemzedék viszonylag egyidejűleg létező egyének csoportosulása, akik ugyanabban a történelmi jelenben megközelítőleg hasonló tapasztalatokra tesznek szert, s ezek lelkileg hasonló tartalmú élményekben csapódnak le. Belsőleg tekintve egy nemzedék mint meghatározott tartam voltaképpen egy élményfolyam *formális*

¹ Bergson az idő térszerűsített, mérhető, tudományosan megkonstruált, mennyiségi fogalmával szembeállítja az átélt, bensőségessé vált időnek mint minőségnek a tiszta tartamban kifejeződő gondolatát. – Vö. Solomon Marcus: *Timpul*. Editura Albatros, Bucuresti, 1985. 42–43. o.

² „A tartam – írja Bergson –, lényegében folytatódása annak, ami már nincs, abban, ami van.” – Henri Bergson: *Tartam és egyidejűség. Hozzászólás Einstein elméletéhez*. Budapest, 1923. 60. o.

kerete, az idő egyidejű átélésének az *élményformája*, amelyből egy megközelítőleg azonos korosztályhoz tartozó embercsoport részesül.

A csoportot alkotó egyes egyének életkoruk tekintetében különbözhetnek és különböznek is egymástól, kisebb-nagyobb életkori eltérések lehetségesek közöttük. Az egyes nemzedékek életkori határai szűkebbek, vagy tágabbak lehetnek, attól függően, hogy valamely nemzedék kevesebb vagy több évjáratot foglal magába. A nemzedéket alkotó egyének különidejűsége a nemzedékben mint sajátos tartamban, mint közös élményformában egyidejűséggé szerveződik. Így egy nemzedék az öt alkotó egyének vonatkozásában *különidejű egyidejűségként* határozható meg, amelyben mindenik egyén a részben előtte járóval és a részben utána következővel viszonylagos-részleges egyidejűséget alkot, s a részleges-viszonylagos múltban- vagy jövőben-levésük az élmény közösség jelenidejűségévé válik. Ezáltal a sokféle és egymás vonatkozásában részlegesen eltolódó egyéni múlt és jövő a közös tartam egyidejűségévé olvad össze. A párhuzamos egyéni különidejűségek feloldódnak a nemzedék mint tartam egyidejűségében.

A nemzedék mint élmény

Dilthey másképpen interpretálja az élet és az idő kapcsolatát mint Bergson. A diltheyi program – az életet magából az életből megérteni – új időfelfogást is feltételez. Az időbeliséget Dilthey az élet első kategoriális meghatározójának tekinti, amelyre összes többi meghatározása ráépül. Az időben zajló élet: „életút”, „életfolyamat”, amelyben az egyidejűség, az egymásutániség, az időbeli távolság, a tartam és a változás viszonyai érvényesülnek.

A viszonyoknak ez a kerete nem meríti ki az idő *élményét*. Dilthey szerint az igazi időt „a jelen szüntelen előrehaladásaként érzékeljük, melyben a jelenbeli állandóan múlttá és a jövőbeli jelenné válik”. A jelen – múlt – jövő idődimenziók közül egyedül a *jelen* valóságosan létező. Az idő a jelenben töltődik fel realitással. A jelen mindig adott, s minden, ami adott, a jelenben van. A jelen folyamatosan fennáll, miközben tartalma folyton változik. A múlttól és a jövőről emlékképekkel illetve képzetekkel rendelkezünk, amelyek mindig csak a jelenben élők számára adóttak.

³ Wilhelm Dilthey: Vázlatok a történelmi ész kritikájához. In: *Filozófiai hermeneutika*. A Filozófiai Figyelő Kiskönyvtára, 4. köt. Budapest, 1990. 63. o.

Miközben a jelenbeni időfolyamban a jövőre vonatkozó képzetek jelenbeni valósággá válnak, az éppen adott jelenbeni valóság már el is süllyed a múltban. A jelen tehát sohasem tiszta jelen. Az amit jelenként élünk meg, „mindig magában foglalja annak az emlékezetét is, ami éppen jelen volt”, illetve annak a képzetét is, ami feltehetőleg jelenné fog válni.⁴

Ily módon a dilthei időélmény kettős komponenst foglal magában: egy *valóságosat* és egy *eszmeit*. A jelenben az eszmei folytonosan valósággá, a valóság eszmeivé válik. A jelen valósága elkeveredik a múlt emlékezetével és a jövő képzetével.

Míg Bergson azt tekintette fontosnak, hogy az idő struktúrája egységes, s a tartamot lehetetlen felosztani mozzanatokra, addig Diltheynél az idő és az azt megtöltő tartalom egységének hangsúlyozása válik fontossá. A jelen tartalommal telítődött, beteljesedett idő. Ennek az időnek a részei egyrészt *minőségileg* különböznek egymástól, másrészt, függetlenül attól, hogy mi jelenik meg bennük, különböző *jelleggel* bírnak.⁵

Az idő Diltheynél specifikusan emberi idő, amely nemcsak bennünk, hanem a *mi közreműködésünkkel* is folyik, mivel a tudatunknak aktív szerepe van az élmények belső áramlásában. Dilthey azt is kihangsúlyozza, hogy az idő folyását a szó szigorú értelmében nem lehet megélni. Ehhez az szükséges, hogy a *figyelem* a folyamatszerűt megállítsa, az átalakulásban levőt kimerevítse. A folyamat helyett állapotokat és változásokat élünk meg, amelyek során egyes minőségek mássá alakulnak.⁶ Az idő folyásában az *élmény* és a hozzá kapcsolódó *jelentés* teremti meg a jelen egységét.

Az élmény az idő vonatkozásában kettős értelemmel bír. Egyrészt a jelenlét legkisebb jelentéssel rendelkező egysége, másrészt élménynek nevezhetjük az élet mozzanatainak azt a nagyobb átfogó egységét is, amelyet az életút szempontjából közös jelentésük kapcsol össze. Az élményben a jelen valóságával a múlt és a jövő eszmei mozzanatai társulnak. Dilthey szerint soha nem csak olyannak éljük meg önmagunkat, amilyenek vagyunk, hanem mindig olyannak is, amilyenek már voltunk, vagy leszünk; a jelen megragadása közben valójában a múlttal és a jövővel van dolgunk.

Milyen nemzedékkonceptió alapul ezen az időértelmezésen? Addig, amíg Bergsonnál a tartam fogalmában az idő belső nem-

⁴ Vö. uo.

⁵ Vö. uo.

⁶ Vö. uo. 65. o.

zedéki tagolásának formális aspektusa körvonalazódik, Dilthey nemzedék-konceptiója⁷ az időélmény *tartalmi* aspektusához kapcsolódik.

Dilthey a nemzedék fogalmát egy olyan köztes jelenség-együttes kifejezéseként kezeli, amely kapcsolatot teremt a külső naptári idő és a lélek belső ideje között.⁸ Ebben a megközelítésben a nemzedék nem más mint a történelmi időfolyam minőségileg elkülönülő-megkülönböztethető szakasza, amely sajátos, a másokétól jól elkülöníthető élménytartalommal telítődik. A történelmi idő nemcsak egyszerűen folyik a nemzedékek egymást követő sorában, hanem mindenik nemzedék a maga sajátos módján fizikailag, lelkiileg és szellemileg strukturálja és sajátos élményként éli meg a rendelkezésére álló időt.

Mit jelent ez közelebbről? Ontikus státusza tekintetében mindenik nemzedék *élmény*, úgy is mint a létezés időfolyamában elkülönülő ontikus egység, s úgy is mint a létmozzanatoknak egy átfogó egysége, amelyeket egy minőségileg meghatározható időszak szempontjából való közös jelentésük kapcsol össze. Egyazon generációhoz tartozni Dilthey szerint azt jelenti, hogy kortárs lenni mindazokkal, akik ugyanazon események és változások egyazon hatásának vannak kitéve. Ez az együvé tartozás egy közös orientációval rendelkező „összességet” határol körül, amely orientáció a kívülről kapott hatások és a környezetre belülről kifejtett befolyások eredőjeként határozható meg. Ricoeur úgy véli, hogy a kortársiságnak ez a nemzedéki behatárolása Diltheynél a nemzedék tagjai irányában túl tág, mivel soha nem határozható pontosan körül, hogy kik is azok, akik a közös hatásokból származó közös élmények birtokosai. Ugyanakkor kifelé, az adott történelmi időszakban élők vonatkozásában ez a behatárolás túl szűknek bizonyul, mivel kirekeszti mindazokat, akik bár ugyanazoknak a történelmi-társadalmi hatásoknak vannak kitéve, de életkori, lelki, társadalmi státuszbeli sajátosságaikból kifolyólag másfajta élmények birtokába jutnak.⁹ Ezen túlmenően azonban

⁷ Dilthey fiatalkori írásaiban, az „erkölcsi és politikai tudományok történetének” szentelt kutatás keretében foglalkozik behatóbban a nemzedéki problémával. E történet járulékos elemeinek sorában vizsgálja mindazt, ami a szellemi mozgalmak lefolyásának készlettárhoz tartozik, többek között a nemzedékek és a nemzedékváltás kérdését is. Vö. *Über das Studium der Geschichte der Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und dem Staat*. 1875. Ges. Schriften, V. 31–73. o.

⁸ Vö. Paul Ricoeur: *Temps et récit*. Tome III. Édition du Seuil, Paris, 1985. 163. o.

⁹ Uo.

mindenképpen Dilthey érdemének számít, hogy a kortársiság külsődleges, mechanicista időfogalma helyébe egy az időélmények lelki-szellemi közösségén alapuló kortársiságot állít.

Az egyének nemzedéki összetartozása Dilthey szerint *lelki valóság*, amelyet a tudományos vizsgálódásban már csak azért is el kell ismernünk, mert a nemzedéki jelenségek magyarázatában nem tudunk visszamenni mögéje. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a nemzedéki létezés az emberi létezésnek egy olyan szférája, amelyben az egyes egyének csak lényüknek egy részével vannak benne. A későbbi diltheyi megközelítésben a lelki valóság szintje kiemelődik a pszichológia köréből és egy átfogóbb kulturális-történelmi összefüggésrendszer szellemi valóságaként értelmeződik. Az egyéni élettapasztalat és élményvilág csak ennek részeseként nyeri el az egyén számára az értelmét. A nemzedék olyan lelki-szellemi valóságként konstituálódik, amelyet senki sem él meg egyéni teljességként, de az egyes egyének életük egy részével szükségképpen benne élnek.

A diltheyi értelmezésben tehát mindenik nemzedék az idő tapasztalatának egy csakis rá jellemző – s ilyen értelemben *egyedi* – szerveződését jelenti, amelyben sajátos módon keveredik el az idő élményszerű átélése és külsődleges megfigyelése. Az időhöz való külsődleges viszonyulás beleszövődik az élménybe, annak reflexív mozzanataként. Ily módon egy-egy nemzedék nemcsak egy időfolyam spontán átéléseként, nemcsak egy folytonos jelenben való élésként létezik, hanem e folyamat mozzanatait eltárgyiasító reflexió hordozójaként is. Ugyanis az idő egy meghatározott szakaszában való élés megszabja a történésekre való reflektálás lehetőségeit is, mivel mindenik nemzedék az időfolyam más-más pontjáról reflektál rájuk, s így a reflexió eredményeként más-más tárgyi tartalmak rögzülnek-rögzítődnek számukra valóságként. Ennélfogva az egyes nemzedékek az időfolyamnak más-más pontjáról tekintenek vissza a múltra és előre a jövőre. Így a jelen emberi megvalósításaiban és a hozzájuk fűződő jelentésekben sajátos változatokban tárgyiasul számukra a múlt, és egy szintén sajátos jövőképben tárgyiasul számukra a jelenből kivetülő jövő. Az egyes nemzedékek nemcsak e rájuk jellemző múltkép és jövőkép hordozóiként reflektálnak önmagukra, hanem mások is így tekintenek kívülről rájuk, amennyiben e nemzedéki sajátosságok észlelhető jegyei kifelé is megmutatkoznak. Az egyes nemzedékek tehát a jelenben való élésnek olyan konkrét formáját valósítják meg, amellyel együttjár egy sajátos szemléletű visszatekintés a múltra és előretekintés a jövőre, valamint egy sajátos

vonásokat hordozó együttélés – egyidejűség – a múltnak és a jövőnek a jelent tárgyi tartalomként kitöltő elemeivel.

Ezekben a nemzedéki élménykonfigurációkban mindenik nemzedék számára más-más képpen keverednek el a jelen *valós* tartalmi elemei a múlt és a jövő felidézett, *eszmei* tartalmival. A valós és eszmei lételelemek játékában nemzedékenként egyrészt más-más *hatást* fejt ki a jelen valóságára a múlt és a jövő, másrészt különböző *jelentőséggel* bír a felidézett múlt és az elképzelt jövő az egyes nemzedékek életében. Következésképpen minden nemzedék mint ontikus egység a létezés valóságos és eszmei síkjainak egy sajátos találkozásaként és egybeolvadásaként valósul meg.

A nemzedék mint időtárgy

Az idő központi problémája Husserlnél is a *tartam* problémája. Hogyan, miképpen lehetséges a tartam? Husserl a hang – ami maga is idői jelenség – példájára hivatkozik. A felhangzó, egy darabig rezonáló, majd elhaló hang nem más mint önmaga egymásutánja, önmaga folytatása. A *tartó* hang létmódja tehát az időbeniség: a hang „időtárgy” (Zeitobjekt). Hasonlóképpen, a pontszerű jelen „most”-ja is „hosszanti intencionalitással” rendelkezik: egy ponton elkezdődik és önmaga folytatásaként eltart egy darabig, mígnem „belehull” a közeli, majd egyre távolodó múltba.¹⁰ A tartam folytonosságát a hosszanti intencionalitás biztosítja amely során valami megőrzi magát a *másban*. A hang elhal, a most múlttá válik. Mindkét esetben valami mássá válik. A *hosszanti intencionalitás* kifejezéssel Husserl a tartam folytonosságát alkotó „most-pontok”, (Jetzpunkt) vagy „szakaszok” sorozatszerű egymásutánját jelöli. E pontszerű jelenek sorozatát a *megtartó emlékezet* formálja egységgé – időtárggyakká – azáltal, hogy a pontszerűségükben azonosítható jeleneket összekapcsolja a tudat immanens folytonossága. Az *időtárgyakban* a szubjektív időforma objektíválódik és érzéki tartalommal telítődik. A külső érzéki benyomások és a megtartó emlékezet egysége az idő teremtő aktusának – jelent és múltat teremtő aktusának – a kulcsát alkotja.¹¹

¹⁰ Vö. Edmund Husserl: *Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins (1893–1917)*. In: Husserliana X. La Haye, Nijhoff, 1966. 24. o.

¹¹ Vö. uo. 41. o.

A husserli időfelfogás egy bonyolultabb filozófiai nemzedékfogalom kimunkálását teszi lehetővé. Ebben a megközelítésben minden nemzedék *időtárgyként* fogható fel, olyan tartalmas tartamként amelyet egy belső tudati időforma és a külső érzéki benyomások egysége alkot. Így minden nemzedék lényegében egy tudati-tapasztalati egység. Egyrészt magában hordozza – kollektív tudati szinten – az időnek egy belső, szubjektív formáját, másrészt a külső tapasztalásnak mindazokat a lehetőségeit, amelyek kiaknázása tartalommal telíti ezt az időformát.

Ez a husserli megközelítésmód egy igen fontos szempontot tartalmaz a nemzedékek megkülönböztetéséhez, azonosításához és egyáltalán a nemzedéki létmód lényegének megértéséhez. Ugyanis lehetővé teszi, hogy ne külsődleges, empirikus sajátosságok mentén vonjuk meg ezeket a különbségeket, hanem magának a nemzedéki létezésnek az immanens összefüggésrendszerében találjunk egy olyan szempontot, amelyből megvilágítható az emberi létezés nemzedéki tagolása. Eszerint minden nemzedék eleve magában hordozza nemzedéki létezésének *a priori* formájaként az időnek egy meghatározott tudatát. Ebben az időtudatban mint formában sajátos egységbe rendeződnek mindazok az egyéni és kollektív érzéki-tapasztalati benyomások, amelyeket a nemzedék egyénei a világról szereznek. E tapasztalati benyomások más nemzedékek egyénei benyomásaival részben közösek, részben különbözőek lehetnek a tapasztalás konkrét körülményeitől függően. Ezért nem nyújtanak megbízható kritériumot az egyes nemzedékek meghatározásához. Az időtudat formája viszont nemzedékenként különböző. Egy új nemzedék fellépését éppen az időtudat egy új formájának a megjelenése jelzi. A nemzedéki tapasztalat sajátosságát a különböző érzéki benyomásoknak ebben az új formában való elrendeződése adja. Ezen alapulnak az egyes nemzedékek közötti lényeges különbségek.

A husserli időfelfogáson alapuló nemzedéki létezés tudati formáját lényegében a nemzedéki emlékezet adja, a megtartó és a felidéző emlékezet kapcsolataként. Minden nemzedék mint tartalmas tartam egy olyan időbeni kibontakozási folyamatként jelenik meg, pontosabban olyan tartalommal telítődő időforma kibontakozásaként, amelyet a megtartó emlékezet tart egységben. Mint ilyen, minden nemzedék az immanens időfolyamból kiemelkedő „most-pont”, egy időbeni kezdet, s egyúttal egy kiterjedés, amely eltart egy ideig, miközben múlttá válik. Így egy nemzedék jelenébe a múlttá vált jelene is, önmaga mássága is, mint múltja, beletartozik. A felidéző emlékezet révén magához

tartozónak érzi nemcsak az éppen elmúlt, hanem az elmúlttá vált múltat is, és mindvégig kapcsolatban marad vele.

A megtartó és felidézõ emlékezeten alapul egy nemzedék identitása, úgy is mint tartalmi identitás és úgy is mint az idõbeni elhelyezkedésen alapuló identitás. Minden nemzedék egy „most-pont” és egyszerismind egy „határ-pont” az idõben. Nemcsak egy bizonyos kiterjedésû tartam kezdete és tartása, hanem egy meghatározott elhelyezkedés is az idõ immanens tudati kontinuumában, egy beilleszkedés az objektív idõ rendezett sorozatába. Ebben a sorozatban minden nemzedék egy „idõhely”, egy a saját kezdetétõl folytonos eltávolodásban levés az idõ folyamatában. Így a nemzedék az immanens tudati idõfolyamnak egy sajátos tagoló tényezõje, egy megszakítottság-hordozó a folytonosságban, amely a folytonosságból lép ki és rajta alapul. Az egység alapját a tudat képezi, mivel a nemzedék önazonosságát meghatározó szubjektív idõforma és az immanens idõfolyam egyaránt – bár más-más szinten – a tudat belsõ világához tartozik.

Ebben a husserli megközelítésben tehát a nemzedéki létezés a szubjektív és az objektív, a belsõ és a külsõ, a tapasztalati és a nem tapasztalati egymásbajátszásaként határozható meg. Egy nemzedék mint tartalmas tartam egy az immanens tudati idõfolyamból kivált és meghatározott szubjektív idõforma objektívációja, valamint az ezt tartalommal telítõ külsõ érzéki benyomások tudati interiorizációja. Ennélfogva minden nemzedék a világ tudatosításának egy sajátos módjaként, a valóság tapasztalatának egy sajátos szervezõdési formájaként lép fel, az idõtudat a priori formájában elrendezõdõ világtapasztalatot testesít meg.

A nemzedéki létezés

Heidegger a szövegeiben alig három-négy helyen említi a nemzedék fogalmát, mégis úgy tûnik, hogy a kérdés lényegét az idõ vonatkozásában õ ragadja meg a leghitelesebben. A heideggeri problémakör ily módon foglalható kérdésekbe: Hogyan egyeztethetõ össze az idõ személyessége, az egyéni emberi létezés egyedül autentikus idõisége a nemzedéki létezéssel? Autentikus idõiség-e a nemzedéki létezés, amely bizonyos fokig személytelen idõbeni létezésnek is bizonyul, amennyiben a mindennapi idõszemléletbõl bontakoztatható ki? Van-e lehetőség a nemzedéki létezésnek autentikus idõiségként való filozófiai elgondolására?

Heidegger a nemzedékek problémáját a jelenvalólétnek egymással-való-létként történő értelmezéséhez kapcsolja. Vizsgálódásában a *nemzedéki létezést* állítja előtérbe. A mindennapi életben az emberek egymással kapcsolatban állnak, együtt élnek. Ez az egymással-valóság a létezés egyéni tartalmait meghaladó általános emberi léttartalmak létrehozója és hordozója. Ezért a jelenben az ember sohasem csak az „én vagyok” személyes egyediségében, hanem „az-ember” személytelen általánosságában is létezik. Ez a létmód az egyéni létezéshez képest az emberi létezés időiségének egy más síkját alkotja, az „az-ember” időt, vagyis azt az időt amelyet az óra az „egymással-a-világban-lét” idejeként mutat. Heidegger azt mondja, hogy az olyan „homályos fenomenek” mint a generációk az ilyenszerű fenomenekkel függnek össze.¹² Ebben a megközelítésben tehát Heidegger a nemzedéki létezést az emberi egymással-való-lét egyik megnyilvánulási formájának tekinti, amely az emberi létezés személytelen általánosságának hordozója, s ennél fogva kevésbé autentikus, mint a személyes egyéni létezés. Más szóval a nemzedéki létezést nem olyan létezésnek tekinti, amelyben ténylegesen kibontakozhat az emberi létezés lényegi történetisége, hanem inkább olyannak, amely – a látszat ellenére – inkább kiragadja az időiségből és történelmietlenné változtatja az emberi létezést. Talán éppen a saját látszatának ellentmondó mivolta miatt tekinti „homályosnak”. Ez azért van így, mert a mindennapiságban az ember számára a világban levők, a mások a mostban tűnnek fel. Azok alkotnak egy nemzedéket, akik ugyanabban a mostban, jelenben tartózkodóként mutatkoznak meg egymásnak. Azok akik a jelenben élőkhez képest már éltek, vagy ezután fognak élni, egy másik jelen(ek)hez tartoznak. Ez a közös tartózkodás egy bizonyos fokú időhöz kötöttséget is jelent, nem általában az időhöz, hanem egy meghatározott időhöz, ahhoz, amelyet a külön-külön zajló egyéni létezés időbeliségén túlmenően *az óra* mér, mint mindannyiunkét, akik ebben most éppen egymással vagyunk. Ez az egymáshoz való tartozás, amely egyben a jelenhez, a mi időnkhez való tartozás, egyúttal ki is ragadja az emberi létezést az időből, amennyiben egy meghatározott időhöz rögzíti, egy időtlen jelen valóságában meggyökerezővé változtatja. Ugyanakkor egy sajátos illúzióval is felruhazza az emberi létezést: így együtt, egymással, összetartózként jobban ellen tudunk állni az elmúlásnak.

¹² Vö. Martin Heidegger: *Az idő fogalma*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1992. 45. o.

Ebben a heideggeri megközelítésben az egyéni emberi létezés és a nemzedéki létezés sajátos ellentmondásba kerül egymással. Egyes emberként mindenik egyén éli a maga személyes, történeti, elmúlásnak kitett létmódját, miközben egy nemzedék alkotójaként megpróbál kilépni az időből az időfelettség személytelen általánosságába. A nemzedéki létezésben az idő kivonódik a tulajdonképpeni emberi létezésből és eltárgyasul a nemzedékekben. Mindenik nemzedék az eltárgyasult időnek egy-egy megtestesülése a mindenkori jelen időnkívüliségében. Egy nemzedék tagjai nemzedéki létezésük révén mindenkor a jelenben levőnek (jelenlevőnek) tudják magukat nemzedékként, a nemzedéki létezés viszonylagos általánossága és személytelensége szintjén, még akkor is, ha egyénileg egyre szűkebbre zsugorodik ez a jelen és a belőle adódó lehetőségek. Az „én nemzedékemre”, a „mi nemzedékünkre” való magabiztos hivatkozás is ezt jelzi. Az egyén a maga beszűkülő létlehetőségei közepette is bizonyos értelemben magáénak vallja és tudja nemzedéke teljes lehetségszámát és mindazt ami belőle megvalósult. A nemzedéki létezés szálat át-meg átszövik az egyéni létezés teljes szféráját, mivel belső lelkiállapotként és külsőleg szembeötlő jegyekként az élet minden területén megmutatkoznak, a mentalitástól a viseletig valamint az egyéni cselekvési módokig. Ezzel kapcsolatban Heidegger arra utal, hogy a nemzedéki létezés az egyéni létezésbe *lényegileg* épül be, nem pusztán külsődlegességeként.

A jelenvalólét mint egymással-való-lét többek között annyit tesz, mint „az uralkodó értelmezés által vezetett”, melyet a jelenvalólét önmagáról ad, s amelyet „az ember” gondol. Az emberi létezés a benne kitermelődő létértelmezéssel válik teljessé a maga történetiségében. A nemzedéki összetartozás azt jelenti, hogy az egyéni létértelmezések egy uralkodó – nemzedéki – létértelmezésnek rendelődnek alá. A nemzedék egyénei elsődlegesen a nemzedékhez tartozókként élik meg és fogják fel az életüket, s az egyéni létértelmezéseik magukon viselik e nemzedékiség jegyeit. Egyúttal a létértelmezések nemzedéki szintje kivonja az egyéni létértelmezéseket a múlt időből, s a jelenbenvalóság (egymás számára jelen vagyunk) időfeletti horizontjába helyezi azokat. Így az egyes egyéni létértelmezések egyszerre tartalmazzák az egyéni létezés idői horizontját és a nemzedéki létezés időfeletti horizontját.

Heidegger azonban nem áll meg itt. Nemcsak arról van szó, hogy a nemzedéki létezés mintegy kiragadja az emberi létezést az időiségből, hanem arról is, hogy ez éppen azáltal lehetséges, hogy a nemzedéki létezés az emberi létezés alapvető *időiségében*

gyökerezik. Az emberi létezés nemzedéki dimenziója Heidegger szerint összefügg a jelenvalólét elementáris történetiségével és az ebből adódó múltértelmezéssel. Az emberi létezés elemi történetisége azt jelenti, hogy az ember a maga egyéni létezése folyamán – amelynek szerves összetevője a vele együtt alakuló létértelmezése is – mindenkor egy öröklött emberi létértelmezésbe nő bele és abban nő fel. Ez az átöröklött létértelmezés, amely a mindenkori jelenbeni emberi létezésbe szervesen beletartozik, tárja fel léte lehetőségeit. Vagyis a megvalósult emberi létezés, mint múlt szabályozza a jövőbeni lehetőségeket. Tehát a rendelkezésre álló, kínálgató jövőben voltaképpen a múlt jelenítődik meg, s az átörökítés nem jelent egyebet, mint a múltnak ezt a jövőbe vetített-ségét, a megvalósulandó emberi létezés és létértelmezés szerves részévé tételét. Így válik érthetővé Heideggernek az a gondolata, hogy az embernek a tulajdon múltja „nem a nyomában jár, hanem mindig előtte”.¹³

Ebben a kontextusban Heidegger egy véletlenszerűnek tűnő, de mégis igen lényeges utalást tesz a nemzedéki létezés problémájára. Ugyanis az ember jövőbeni létlehetőségeit megszabó tulajdon múltja „saját ‘generációjának’ múltját jelenti”.¹⁴ Tehát nem csupán a személyes létezéshez tartozó egyéni múltról van szó, hanem ennél jóval többről. Az egyén számára kínálgató jövőbeni létlehetőségekben a nemzedéki létezésnek és létértelmezésnek az a módja mutatkozik meg, amelybe ő maga is, másokhoz hasonlóan és velük együtt beleszületik. Ez a nemzedéki létezés „előtte jár” az egyéni létezésnek és ontikusan behatárolja az egyéni létlehetőségeket. Ilyen értelemben a nemzedéki lét és létértelmezés a benne foglaltató egyéni léthez és létértelmezéshez képest mindig *már* múlt, mivel az egyén számára bizonyos fokig készen kapott. Más szóval: az egyéni létezéshez, mint jövőbeni lehetőséghez képest a nemzedéki létezés bizonyos fokig mindig már a jelenben levő megvalósultság. A generációs létértelmezésbe az egyén belenő, s ebből és ebben a körben mozogva érti meg magát és a világot. Az egyéni megértés számára a generációs

¹³Vö. Martin Heidegger: *Lét és idő*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989. 112. o.

¹⁴A teljes szövegrész a következőképpen szól: „A jelenvalólét a maga mindenkori létmódján – következésképpen a hozzátartozó létmegértéssel együtt – egy átöröklött jelenvalólét-értelmezésbe nőtt bele, és abban nőtt fel. Mindenekelőtt ebből érti meg magát, és bizonyos körben állandóan. Ez a megértés tárja fel és szabályozza léte lehetőségeit. Tulajdon múltja – és ez mindig saját »generációjának« múltját jelenti – nem a *nyomában jár*, hanem mindig előtte.” – uo. 111–112. o.

létértelmezés egy olyan horizont, amely kijelöli és egyben behatárolja a megértés lehetőségeit. Ebben az értelemben a generációhoz tartozás *hermeneutikai szituációnak* bizonyul.

A „generációs múlthoz” képest az egyén egyéni múltja annyi lesz, amennyit a nemzedékileg rendelkezésére álló létlehetőségek-ből egyénileg képes lesz a maga számára megvalósítani. Ebben az értelemben a nemzedéki létezés a lehetőséghez képest valóságosnak, az egyéni létezés időbeniségéhez, történetiségéhez képest bizonyos fokig időfelettinek és történelmietlennek bizonyul. Ugyanakkor viszont az egyéni lehetőségek megvalósulásában fejeződnek ki a nemzedéki létezés sajátosságai. Az egyén személyes múltja ebben az értelemben is elsődlegesen a saját generációjának múltját jelenti. Generációs múltja a jövőbeni lehetősé-

geiben mutatkozik meg.

Heidegger figyelme arra is kiterjed, hogy a nemzedéki létezés meghatározásában gondosan összekapcsolja az emberi létezés történetiségének gondolatát a másik fontos létjellemzővel, az egymássaléttel. Az egyén személyes létezése és nemzedéki létezése szervesen, sorsszerűen összefügg; lényegében a személyes létezést nem lehet leválasztani a nemzedéki létezésről. „A jelenvalólét – írja Heidegger – sorsszerű történelmi ‘nemzedékében’ és nemzedékével alkotja a jelenvalólét teljes, tulajdonképpeni történetiségét.”¹⁵ A jelenvalólét történetisége nem egyszerűen a személyes létezés időbeniségét jelenti, illetve az emberi létezés időbenisége nem korlátozódik a személyes lét egyéni történetére. Ez a történet mindig másokkal való „együttes-történet” is, mivel az egyén a világban lényegszerűen a másokkal való együttlétben egzisztál. A másokkal való együttes-történet „történelmi sorsként” határozódik meg, egy emberi közösség történeteként. De úgy, ahogy az egymássaléttel nem fogható fel egyszerűen több szubjektum együttes előfordulásaként, úgy a történelmi sors sem pusztán egyedi sorsokból tevődik össze. A nemzedéki létezés olyan egymássaléttel, amelyben az egyéni sorsok „irányítottak”, vagyis olyan egyéni sorsok tartoznak bele, amelyek ugyanabban a világban léteznek együtt egymással, és meghatározott lehetőségekre irányulnak. Ennélfogva az egy nemzedékhez tartozó egyének történelmi sorsa közös. Ez a közös sors maga is történet, mivel nem valami pusztán adottság, hanem a „közlésben és a harcban” formálódik.

¹⁵Uo. 617. o.

A nemzedéki létezés dimenziója a másokkal való empirikus együttlétén túlmenően a kommunikációban kialakított közös létértelmezésként is beépül az egyéni létezésbe. Pontosabban az egymással valódi értelme éppen erre irányul: a kommunikációban – amely nemcsak együttműködésként, hanem szembenállásként is, harcra is kommunikáció – kialakított és elsajátított közös létértelmezés.

A nemzedéki létezés tehát egy olyan viszonyrendszer, amely ugyanazon korszakban él és ugyanazon létehetőségek megvalósítására irányuló egyének együttműködésében és szembenállásban történelmileg folytonosan alakul. Bár az egyéni sorsok egymásra vonatkozásaként létezik, ugyanakkor hatalma is van az egyéni sorsok felett, mivel behatárolja azok egyéni létehetőségeit.¹⁶ Az emberi létezés időiségéből kifolyólag a nemzedéki létezés az emberi létezés alapvető *ontikus* meghatározottságát alkotja. Az ember egyénként szükségképpen egy nemzedéki létmeghatározottság hordozójaként és egy nemzedékhez hozzátartozva éli a maga életét, járja végig a maga történelmi sorsát. Az egyén élete saját generációjával együtt halad előre és múlik el, miközben a generációs létadottságok és létértelmezések folyamatosan meghatározzák a jövőbeni létehetőségeit. Az egyéni és a nemzedéki léttörténés együttesen és szétválaszthatatlanul alkotja az emberi létezés mint történés teljességét, mivel minden egyéni léttörténés szükségképpen nemzedéki is egyben. Ez akkor válik igazán érthetővé, ha világossá tesszük Heideggernek az egymással létre, együttlétre vonatkozó felfogását.

Már az előbbieken is utaltunk arra, hogy az egymással nem egyszerűen egymás mellett levést, egymás mellé helyezettséget jelent, hanem tényleges együttlétet. Az együttvalóság az emberi létezésnek nem kategoriális, hanem *egzisztenciális* meghatározottsága. Ebben az emberi létezésnek az az ontikus sajátossága jelenítődik meg, hogy a világban mindig úgy van benne, hogy a világot megosztja másokkal. A világban benne-lét már önmagában véve is másokkal való együttlét. A jelenvalólét világa „közös

¹⁶ Az idevágó heideggeri szövegrészlet egészében így szól: „Ha azonban a sorsszerű jelenvalólét mint világban-benne-lét lényegszerűen a másokkal való együttlétben egzisztál, akkor története együttes-történés, és mint történelmi sors határozódik meg. Ezen a közösség, a nép történetét értjük. A történelmi sors nem egyedi sorsokból tevődik össze, mint ahogy az egymással sem fogható fel több szubjektum együttes előfordulásaként. Az ugyanabban a világban való egymással létben és meghatározott lehetőségekre való elhatározottságban a sorsok már eleve irányítottak. Csak a közlésben és a harcban válik szabaddá a történelmi sors hatalma.” – uo. 617. o.

világ”. Az emberi *létezés* egyéni magánvalóságában is szükségképpen „*együttes-jelenvalólét*”; a jelenvalólét „önmagában lényege szerint együttlét”.¹⁷ Az együttlét nem egyszerűen több szubjektum együttes előfordulását jelenti. A jelenvalólét akkor is együttlét, ha mások hiányoznak, vagy távol vannak. Az egyedül-lét, vagy a távollét csupán az együttlét deficiens módusza, s mint ilyen már a lehetősége is az együttlét bizonyítéka. Az együttes létezés azt jelenti, hogy valamely jelenvalólét világa az együttlét számára hozzáférhetővé teszi mások jelen valólétét. Az együttlét tehát „a mindenkori saját jelenvalólét meghatározottsága”. A saját jelenvalólét csak annyiban létezik, amennyiben „az együttlét lényegstruktúrájával rendelkezik”.¹⁸ A nemzedéki létezés az együttlétnek egy sajátos módusza, amelyben megmutatkozik az, hogy minden egyén szükségképpen együtt létezik a világban hozzá közelálló életkorú és szemléletű egyénekkal, akik számára az övéihez hasonló létlehetőségek kínálóznak és akikkel egyazon világon belül a kommunikációban egymás számára kölcsönösen hozzáférhetővé válik a létezésük.

Heidegger tehát – és ebben teszi a legfontosabb előrelépést a másfajta nemzedékfelfogásokkal szemben – a nemzedéki létezés ontológiai alapokra helyezi, az emberi létezés ontikus dimenziójaként, történetiségének szerves velejárójaként kezeli. Az emberi létezésnek olyan ontikus lét-dimenziói, mint világbanlevősége, egymássaléte és történetisége a nemzedéki létezésben találkoznak, nemzedéki létmeghatározottságként épülnek be az egyén személyes létezésébe. Ezzel Heidegger annak a lehetőségét is felmutatja, hogy hogyan gondolható el filozófiailag a nemzedéki létezés autentikus időiségként.

¹⁷ Vö. uo. 247., 249. o.

¹⁸ Vö. uo. 250. o.